

**Els mestres fusters de Vimbodí i el
desaparegut retaule de l'altar
major de l'església
de Sant Salvador (1539-1548)**

Jaume Felip Sànchez

●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●
●

Els mestres fusters de Vimbodí i el desaparegut retaule de l'altar major de l'església de Sant Salvador (1539-1548)

Jaume **Felip Sánchez**

*jaufelip@coft.cat

Resum: Descripció i anàlisi del contracte redactat el 1539 per a fer un retaule que decorà l'altar major de la parròquia de Vimbodí poc després de l'acabament de l'edifici, a càrrec dels mestres fusters Joan i Gaspar Figuerola. Es compilen dades per a ressaltar la importància de la vila durant els segles XIV-XVI, com a residència de destacats tallers d'escultura en fusta.

Paraules clau: Escultura, Vimbodí, s. XVI

Cercant en el fons notarial de Vimbodí tinguérem la fortuna de trobar el contracte per a la construcció del retaule de l'altar major de l'església parroquial de la vila, que aleshores hauria estat recentment acabada. En el contingut del mateix, apareixen els autors principals d'aquesta obra, que resultaren ser dos mestres fusters vimbodinencs, els germans Jaume i Gaspar Figuerola. Aquest fet no fou casual perquè Vimbodí, durant molt de temps, tingué entre els seus habitants mestres fusters de gran vàlua professional, essent origen de notables nissagues d'artistes, un aspecte que la historiografia no n'ha fet esment específic. El motiu d'aquesta singularitat fou, per una banda, la proximitat del Bosc de Poblet, una font abundant de fusta de bona qualitat, a causa de la protecció que el Monestir de Poblet hi exercia des de la darrerria del segle XIII¹. A més, la proximitat del monestir reial i la constant atenció dels monarques catalans per dotar-lo d'obres d'art de categoria, explicarien aquesta singularitat. Vimbodí constituïria un exemple paral·lel al de Sarrià, on hi centraren la seva activitat els escultors especilitzats en peces d'alabastre.

Bernat Teixidor

El primer mestre fuster documentat a Vimbodí amb un encàrrec important fou Bernat Teixidor. El 29 de desembre de 1380, contractà per mil florins l'elaboració dels dossers de fusta que havien de cobricelar les tombes

realitzades a l'església del Monestir de Poblet pels mestres Aloi de Montbrai, Jaume Cascalls i Jordi de Déu. L'obra fou acabada quatre anys més tard, seguint la mostra que li fou entregada a l'inici del contracte². El rei pagà cinc mil sous més el 1386 al mestre Teixidor per l'obra feta, on el mestre hi gastà més diners per donar-hi una major magnificència.

Pere Joan

El reconegut escultor i artista Pere Joan, també tingué durant un temps, vers el 1426, el seu taller a Vimbodí³. Si bé la seva obra més important i duradora fou feta sobre alabastre o altres materials petris, sabem que la fusta era un altre dels materials preferits per a escarpellar les seves figures: de la seva extensíssima obra només indiquem que a Montblanc realitzà tres imatges per a l'ermita de Sant Joan, a Tarragona en realitzà vuit amb els Evangelistes i els seus quatre símbols, a Saragossa també contractà diverses peces en fusta, per al retaule major de la catedral, que després foren substituïdes per altres d'alabastre escarpellades pel mestre Hans Piet d'Ansó⁴.

Els Gomar

A Vimbodí trobem esmentats durant el segle XV diferents membres d'aquesta família: el 1411 es documenta un Joan Gomar⁵, així com un Joan Gomar, menor, casat amb Nicolaua el 1414⁶, al mateix temps que un Joan Gomar, major, casat amb Gueraldona, com un Antoni Gomar casat amb Angelina, aquell mateix 1414⁷. Aquest Antoni Gomar s'atesta el 1437⁸, i en el mateix document, apareixen Joan Pinyol i Antoni Pàmies, com a fusters, habitants a Vimbodí. El referit Antoni Gomar, ha de ser el mateix Anton Gomar «*ymaginarius civis Tarraconensis*», casat amb Agnès, que Mn Sanç Capdevila descobrí en els manuals notariais tarragonins, ordenant procurador al seu germà Joan Gomar per a cobrar certes quantitats de diner que li devia Pere Oller, apotecari⁹.

Respecte a la seva activitat artística, podem dir d'una forma sumària que ens consta que Antoni Gomar col·laborà entre 1424 i 1430, en la construcció del cadirat del cor de Poblet, sota la direcció de Bartomeu Cervera. Era a Barcelona el 1443, on fou contractat per a realitzar el marc del retaule de la «Verge dels Consellers», que Lluís Dalmau pintà a la capella del Consell de Cent. Els germans Antoni i Francí Gomar, intervingueren entre 1445 i 1446 en la construcció del cor de la Seu de Saragossa. Francí Gomar, construí per iniciativa de l'Arquebisbe Pere de Urrea, la part més important del cor de la Seu de Tarragona, on hi treballà entre 1479-1489. Els Gomar també intervingueren en la construcció del cor de la Seu de Lleida i el cor de la capella del Castelnovo, de Nàpols, en aquest darrer indret a instància d'Alfons IV el Magnànim¹⁰.

Pere Torrent

Aquest mestre «fuster de retaules, «malgrat no haver contractat ni treballat cap obra a la Conca de Barberà se'l documenta el 1497 com a natural de Vimbodí i tenir l'edat de trenta anys. Montserrat Jardí relaciona les realitzacions més importants d'aquest artífex: considerat el seguidor més important del mestre Miquel Lochner, obrà l'estructura del retaule de Sant Joan de les Abadesses, per passar a Palma de Mallorca, on tallà les cadires del cor de l'església de la Mercè de Palma (1497-1499); més tard féu una traça no realitzada del cor de la catedral de Barcelona (1500-1501), féu les cadires del cor de l'església de la Mercè de Barcelona (1501), així com alguns pinacles del cor de la catedral de Barcelona (1505-1506); el retaule de l'església parroquial de Sant Sadurn de Noya de Ter (1506); l'altar major de l'església de Santa Maria del Pi (1508), on es documenta que la visura per part de Pere Torrent la faria Antoni Gomar; el retaule de la confraria de Sant Eloi dels argenters de Barcelona (1510); el retaule de Sant Feliu d'Alella (1512) i finalment, el retaule de Sant Genís de Vilassar (1520)^{10bis}.

L'església de Sant Salvador de Vimbodí

En el núm. 31 de l'*Aplec de Treballs* (2013) ja aportarem documentació sobre la construcció d'una nova església gòtica dedicada a Sant Salvador, indicant una possible cronologia que rondaria les darreries del segle XV, en una etapa constructiva intensa, coincidint amb els primers anys de l'abadiat de Domènec Porta (1502-1526). El cost de la construcció anà a càrrec del municipi vimbodinenc, amb dues institucions de censal mort que suposaren un capital de 98 lliures (1.960 sous). Respecte al mestratge de l'obra proposarem alguns mestres de cases habitants a Vimbodí en aquell període, sense assegurar qui fou el mestre principal de l'edifici. A un Joan Ynygo li vàiem poques possibilitats de ser l'autor del projecte. Ara aportem un testament¹¹ de la vídua del referit Joan Ynygo, dictat el 1538, on constatem que una filla seva s'havia casat amb un tal Sanç o Sanchis Ortiz, un personatge que localitzem a Vimbodí el 1565¹². Un testimoni cridat per la testadora, fou Joan Ferrer, habitant a Vallespinosa, que podria ser el mateix Joan Ferrer, originari d'Arança, de la diòcesi de Lescar (Bearn) que ja documentàrem. Aquest mestre de cases Joan Ynygo, podria ser d'origen basc i, mentre la documentació no ho negui, el considerem candidat per al mestratge de l'església gòtica de Vimbodí.

Clau de volta amb la imatge de Sant Salvador.

Presbiteri de l'església de Sant Salvador de Vimbodí, on es col·locà el retaule contractat l'any 1539.

El retaule de l'altar major

Anys més tard d'acabades les obres de l'edifici, el municipi decidí construir el retaule de l'altar major. Per tal efecte se signà un contracte el 22 de maig de 1539, davant notari entre els jurats Antoni Roselló, Jaume Terès i Bernat Calbet, en nom de la universitat dels habitants vimbodinencs, i els mestres fusters (i germans) Joan i Gaspar Figuerola¹³. La font no aporta gaires detalls artístics, però indica que els mestres farien el retaule de fusta «blanca», és a dir, sense policromar, seguint una mostra o traça que havien aprovat els representants municipals.

L'escena principal tindria la figura de Jesucrist (suposem que de la manera que es representa al Salvador, assegut o potser dret, beneïnt amb una mà i amb la bola del món a l'altra), junt a les imatges de Moisès i el profeta Elies; totes elles exemptes («de *bulto*»), de cinc pams d'alçada i anirien situades en un nínxol del retaule. Sembla que aquestes haurien de ser obra d'un altre artista, perquè diu que serien «a cost y despeses sues». Tres imatges exemptes més de Sant Jaume, Sant Joan i Sant Pere, serien més petites, de tres pams d'alçada, però proporcionades, les quals anirien encaixades al mateix lloc i també haurien de ser cisellades per algun artista, la despesa del qual aniria a càrrec del municipi, segons la valoració feta per mestres escultors sota jurament.

La resta dels capítols fan referència a aspectes legals o de seguretat jurídica: en primer lloc les garanties aportades pels artistes: els fiadors o fermances que havien d'avaluar-los foren Jaume Martorell, en Bernat Gili, Johan Ivanyes, major, i Pere Roselló, major, pagès, tots habitants de Vimbodí. Aquests s'encarregarien de fer retornar als mestres, si abandonaven l'obra o, si morien, rescabalar la quantitat de diner proporcional a la feina no feta, o cercar nous mestres per acabar el retaule contractat, obligacions que no haurien de complir en cas de morir els mestres abans de començar l'obra. També es preveia la possibilitat de mort d'un dels germans, consentint el municipi que el germà supervivent acabés el retaule, assumint les esmentades garanties.

Per altra banda, la vila es comprometia a pagar cent ducats (o el seu equivalent de 120 ll.). Ho faria en diferents terminis: un primer seria de 25 ll. en el moment de començar l'empresa, inici que quedava a l'albir i voluntat del municipi, havent de ser notificat als mestres fusters amb una antelació de quinze dies. Una vegada la fusta estigués seca i comencés el treball, els artistes cobrarien, perseverant a l'obra de manera continuada durant un any, unes altres 25 ll. Després, i mentre s'anés bastint el retaule, els mestres anirien cobrant 25 lliures anuals fins que, acabada l'obra, cobrarien el total de les 120 ll. estipulades.

Els materials a emprar anirien a càrrec del municipi: la fusta seca i preparada per al retaule i les bastides, la clavaó (claus necessaris), l'aiguacuí o cola per enganxar les peces, totes posades a l'abast dels mestres dins la

vila de Vimbodí. La mà d'obra per a fer els forats a la paret de l'església per fixar el retaule, així com les eines i el seu manteniment (llossar), també seria despesa de l'erari públic. En cas que fos necessària l'opinió dels Figuerola per esbrinar la qualitat de la fusta d'un arbre, que aquests haurien d'anar a fer la seva valoració, sempre que l'arbre no fos més enllà de tres llegües (uns quinze quilòmetres).

Per al compliment del capítulat, les dues parts s'imposaren una pena de 50 florins, guanyadores la meitat per a l'obra de l'església i l'altra meitat per a la part complidora, sotmetent-se a qualsevol cort judicial i renunciant a les lleis o fors que contradigués el contingut del contracte.

Una diligència efectuada pel notari Antoni Boldú al final del contacte del 3 de desembre de 1548, ens informa de l'acabament del retaule a plena satisfacció dels jurats i del cobrament de les quantitats promeses per part dels fusters Joan i Gaspar Figuerola.

Notes

- 1.- Per a l'època medieval per conèixer com s'aconseguí un control sobre l'empru amb la vila de Montblanc vegeu el nostre treball: «El Bosc de Poblet a través de la Història», *La natura i l'home a les muntanyes de Prades*, Montblanc, 1988, p. 101-110. I per a l'època moderna, us remetem a J. M. GRAU-Roser PUIG, *L'aprofitament del bosc a l'època moderna (La Conca de Barberà, segle XVIII)*, Barcelona, 1990.
- 2.- MARÈS, F. *Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragón del Monasterio de Santa Maria de Poblet*, Barcelona, 1952, doc. 52, p. 202-204. ALTISENT, A., *Història de Poblet*, 1974, p. 287, 289, 291 i 292.
- 3.- FELIP, J. «L'escultor Pere Joan a Montblanc i la Conca de Barberà (segle XV)», *Aplec de Treballs*, (Montblanc), 26 (2008), p. 125-139.
- 4.- bibliografia i discussió a l'obra esmentada de FELIP, J. «L'escultor...»
- 5.- FELIP, J., «Regests», *Catàleg de la col·lecció de pergamins de l'Ajuntament de Vimbodí i Poblet (I). Dipositats a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà*, Vimbodí, 2013, p. 48.
- 6.- FELIP, J., *op. cit.* p. 50.
- 7.- *Ibidem*,
- 8.- *Ibidem*, p. 59.
- 9.- CAPDEVILA FELIP, Sanç, *La Seu de Tarragona*, sèrie II, vol. XIII, Barcelona, 1935, p. 108.
- 10.- JARDÍ ANGUERA, M., *Mestres entalladors a Barcelona durant la segona meitat del segle XV i primer quart del segle XVI: de la tradició germànica a la producció local*, Tesis doctoral a la UB, vol. I, febrer 2006, p. 165, nota 307.
- 11.- Apèndix Documental, document núm. 1.
- 12.- FELIP, J., «Regests», *Catàleg de la col·lecció de pergamins op. cit* p. 84.
- 13.- Apèndix, document núm. 2.

Apèndix documental

1

1538, agost, 31, Vimbodí

Testament de Joana Ibarra, vídua del mestre de cases Joan Ibarra, de Vimbodí

Ultima augusti anno M^o D^o XXX VIII°

Quoniam nullus [in carne positus periculum mortis evadere potest, idcirco] ego Johanna Yvarra, vidua uxor que fui relicta magistri Johannis Yvarra, villa de Vimbodino habitantis, in egritudine posita de qua timeo mori, atamen in meo bono sensu, memoria et loquella integra, facio meum ultimum testamentum in quo eligo manumissores meos sive huiusmodi mei testamenti executores sine eorum dampno, videlicet, Anthonium Pilles et Johannem Rosello alias Scapolat, ambo habitantes Vimbodi, quibus confero plenum pose dividendi de bonis meis prout per me inferius invenerint in hunc modum: in primis et ante omnia volo quod omnia debita mea qua vere aparuerint de bonis meis persolvantur simpliciter et de plano, sine strepitu. Consequenter, accipio pro mei anima et omnium fidelium defunctorum quatráginta solidos, de quibus fiat michi extremauntio, sepultura, novena et capud anni bene, ut facere solet in ecclesia presentis ville de Vimbodi. Item, si predictos quatráginta solidos non sufficiant ad predicta, volo fiat complementum de aliis bonis meis. Item dimito novem libras super bonis meis et dicamini novem missas in ecclesia de Vimbodi, prout constat largius in capitulis matrimonialibus Sanchis Ortis et Esperanse et dicantur quamlibet anno in eternum. Item dimito Magdalene, filie Xanxis Ortis, tempore nupciarum, viginti solidos. Item Johanni filio Xhansis Ortis una gonella de mescla y huna cullera de argent del sixaters situs lo sinque de casa, en tal cas li dare lo meu cofre. Item vull que axí és en veritat que en Anthoni Piles me devia certa quantitat y perquè per temps no fa qüestió atorgue certament de totes y qualsevol coses me degue dit Anthoni Piles del cantó. Omnia alia bona mea et iura michi pertinentia dimito Speransa, uxori predicti Sanchis Ortis et specialem heredem universalem instituo et hec est hultima mea voluntas sive ultimum meum testamentum quo seu que volo valere iure testamenti seu codicilli, prout melius valere potest de iure. Iurarunt et firmarunt et cetera.

Testes vocati, roguati, requisiti et nominatis ab hore testatrici sunt Johannes Marialgel, barbitonsor loci de Vimbodi, et Johannes Farrer, loci de Vallespinosa.

Al marge: vacat presens testamentum iam aliud condidit in posse Antonii Buldu, anno M [D] XXXX I^o.

2

1539, maig, 22, Vimbodí

Contracte per al retaule de l'altar major de l'església de Sant Salvador de Vimbodí, a executar pels germans Joan i Gaspar Figuerola, fusters de Vimbodí. El municipi pagarà la quantitat de cent ducats. Cancel·lació del capítol a 3 de desembre del 1548, després d'haver estat fet el retaule i d'haver cobrat les quantitats promeses.

XXII^a madii anno M^o D^o XXX VIII°

En nom de nostre Senyor Déu Jhesuchrist y de la humil Verge Maria y de tots los Sancts de Paradís sie, amen.

Capitulació feta, inita, pactada y concordada de una part ab los honorables n'Anthoni Roselló y en Jacme Terès y mestre Bernat Calbet, iurats lo present any y encara dels honorables pròmens consellers y universitat de la villa de Vimbodí, de part altra ab los honorables mestre Johan Figuerola y mestre Guaspar Figuerola, fusters germans naturals y habitants de la present villa de Vimbodí, és a saber, en e sobre hun retaule que dita villa y universitat volen y entenen fer en la església parrochial de la present villa en lo altar major, sots invocació de la Santíssima Transfiguració de Nostre Senyor Déu Jhesuchrist, lo qual retaule dits mestres Johan y Guaspar Figuerola emprenen fer y acabar y posar de fusta blanca segons tenor de una mostra han mostrada a dita villa feta per ells ab los modes, pactes y capitulacions següens y deíus escrites y narrades:

- Primerament, los sobredits mestres Johan y mestre Guaspar Figuerola germans, han a fer contens y de fer se obliguen en fer y posar dit retaule de fusta blanca segons les proporsions de la mostra han mostrada a la villa, ab los personatges que dita ystoria y misteri requer y apereyx, çò és, la ymatge y figura de Nostre Senyor y la ymatge de Moysés y Elies, totes de bulto de estatura de sinch palms poch més ho manco y aquestes a cost y despeses sues encayxades en hun encayxament segons està en la mostra.

- Item han de fer altres tres ymages de bulto de fusta, çò és, Sent Pere, Sant Johan y Sant Jaume encayxats en lo mateyx loch, poch més bayxos de estatura de tres palms de larch y proporcionats y aquestas après de ésser fets y posats an de ésser iudicats per persones sien de ofici migensant jurament y lo preu que se convindran o per iudicatió, ho amiguablement ha de pagar la villa ultra lo preu de dit retaule.

- Ítem volen dita villa y universitat dits mestres se obliguen en asò y allò, dits mestres són contents y de fer se obliguen tots los béns aguts y per aver y per seguretat de dites coses y preguats donen per fermançes, ells no acodint a dita obra, lo senyer en Jaume Martorell y en Bernat Gili y en Johan Ivanyes, major, y en Pere Roselló, major, pagès, tots habitants de Vimbodí, y axí són contents los sobre dits entrar fermances per dits mestres

tornar dits mestres o altres bons y hàbills per fer y acabar dit retaule dich blanch.

-Ítem són concordades dites parts que si fent dit retaule dits mestres morien, lo que Déu no permetés, que dita obra que serà feta sie iudicada y paguada a dits mestres o sos hereus, prenent de suma del preu de dita obra segons més y menys iudicada per dits mestres àbills y suficiens migençant jurament o amigablement seguons serà vist a totes les parts. Y si dits mestres tenien més avant o hereus o les fermances sien obliguats tornar y satisfacer a la villa.

-Ítem volen les predites fermances y la villa és contenta que morint dits mestres ans per començar dita obra ho retaule, que ells en tal quas no fosen obliguats a serquar mestres per fer dit retaule y si morie la hun y l'altre volie endre dita obra y serquar se ocupen, y en tal quas són contents fer y continuar dita fermança y fermances, per asò se obliguen axí dits mestres com les dites fermances. La villa

-Primo, los honorables jurats, pròmens, consellés y universitat de la villa de Vimbodí prometen, són contents y se obliguen los sobre dits jurats en nom de tota la universitat donarà a dits mestres Johan y Guaspar Figuerola, per satisfacció y paga de dit retaule, és a saber, sent ducats, dich cent y vint liures, pagadores en la forma deiús escrita:

-Primerament, en la hora que-s comensarà dit retaule y obra prometen dits honorables jurats en de nom sobre dit donar a dits mestres XXV, dich XXV liures, moneda barcelonesa, lo qual principi y començament de dita obra y retaule volen estigua a libertat de la villa, quant ni en quin temps se començarà.

-Ítem volen que la villa, avatuda que tingua la fusta y sie sequa y bona per posar en obra, puguera forsar y compèller dits mestres y sien tenguts començar dit retaule y obra dins quinze dies après seran demanats per dita vila y universitat.

-Ítem volen y són contents totes les parts que pus sie començada dita obra o retaule dits mestres perseveren y no se'n leve la mà fins a tant dit retaule tingue tot compliment y sie posat dich blanch y altar del any que dita obra serà començada, pus no se'n leve ni a dits jurats y universitats ajen a dar a dits mestres altres XXV liures.

-Ítem volen que dita villa y universitat sie tenguda y obliguada y axí és content donar tota la fusta axí per a dit retaule com encara per a les bastides, tallada, seca y posada a cost y despeses de la villa, posada dintre la villa de Vimbodí y done dita villa clavahó y aygua cuyt y manobre per fer los forats en la paret de la sglésia y altres coses que toquaran a manobres y fer lusiari y adobar dits pichs y feres seran menester per a dits manobres.

-Ítem volen totes les parts si se avie anar a mirar algun arbre o fusta y aguesen menester los mestres la hu o los dos agen de anar en cas que seran demanats per la vila pus sie tres legües entorn de Vimbodí.

-Ítem són contentes totes les parts que les setanta lliures restants dita villa sie obliguada pagar ab les predites solucions y pagues, sò és, XXV per quiscun any y en cas que dit retaule y obra se acabàs dins dits anys dita vila pague dites LXX per plecguades de mà que acabat que sie lo retaule, la vila sie obliguada a acabar y pagar.

-Ítem són contens totes les parts posar-se pena de sinquanta ducats, la meitat guanyats a la obra de la església de Vimbodí y l'altra a la part obedient, obligant-se dos jurats en nom de dita la universitat y los mestres y fermances tenir y complir totes y qualsevol coses contingudes en dita capitulació, sots la dita pena, obliguant tots los béns de la universitat y los mestres y fermances los béns aguts y per aver, siti y mobles, sotmetent-se a cort y corts ecclesiàstiques y secular, ab salari y prometent et cetera, renunciant quiscuns preses les parts a seu propri for y privilegi de aquell y a qualsevol ley y consuetut que vingue contra dita capitulació, la qual juraren y fermaren en poder de mi, Bernat Albagès, vicari y notari de la present villa, dia y any damunt dit, sie ordenada largament si menester y serà.

Testimonis en la present capitulació són en Johan Terès, major, y Johan Forès, major, tots de Vimbodí.

Die III^a decembris anno M^o D^o XXXX VIII°, per me Anthonium Boldu, notarium, fuit hoch capitulorum instrumentum cancellatum de voluntate honorabilium Johannis Queralt, Petri Martorell et Johannis Munyoc, juratorum anno presenti ex una et dictorum Figueroles ex altera partibus, eo quia perfecerunt opus et dicta universitas solvit precium supra memoratum, presentibus pro testibus honorabilibus Antonio Tolo, presbitero, et Lodovico Boldu, colono dicte ville habitantibus.

-Rebuda: Juliol 2016.

-Revisió: Dr. Joan Yeguas Gassó (MNAC).

-Acceptació: Agost de 2016